

Kulturell kapital. Begrep eller metafor?

Øystein Cruikshank

Skulpturlandskap Nordland involverer 32 kommuner, hvor det er plassert ut en skulptur i hver kommune. Skulpturprosjektet utløste en stor diskusjon rundt samtidskunst, beslutningsprosesser og myndighet i bruk av offentlige midler. I mitt doktorgradsarbeid forsøker jeg å belyse hvordan skulpturene ble mottatt av lokalbefolkningen. Dette er bygd på analyser av diskusjonen i media og spørreskjemaer til mottakerne av skulpturene rundt holdninger til skulpturprosjektet. Spørreskjemaet jeg har benyttet inneholder spørsmål som kan avdekke ulike sider ved mottakernes kulturkonsum og smak. Mange medieoppslag gav inntrykk av en negativ mottagelse, men hvordan var egentlig reaksjonen? I de tilfeller der mottagelsen var negativ, hva var så årsaken? Bourdieu bruker begrepet *kulturell kapital*. Hvordan kan denne *kulturelle kapitalen* måles? Hvilken betydning har lokalbefolkningens *kulturelle kapital* for mottakelsen av *Skulpturlandskap Nordland*?

Min undersøkelse omfatter mottakelsen av tre av disse skulpturene, hvor to er trukket ut teoretisk ut fra min oppfatning av hvilke som fikk best mottakelse og hvilke som fikk dårligst mottakelse. Den tredje er trukket ut tilfeldig. Med metodisk bakgrunn/måleinstrument fra Bourdieu (1993) og den norske tilpasningen til Lennart Rosenlund (2000), har jeg flere spørsmål som forsøker å måle hvilket

kulturkonsum eller hvilken smak informantene har. Disse variablene er slått sammen til indeksen *kulturell kapital*. Artikkelen omhandler problemene med indekskonstruksjoner og spesifikt indekskonstruksjon av *kulturell kapital*.

Fra autonomi til kontekst

Bildekunsten fram til slutten av 50-årene var dominert av modernismens abstraksjon og forenkling til minimalismen. Verket var autonomt i den betydning at det forholdt seg til seg selv og sine formale virkemidler. Forskning innenfor pedagogikk var dominert av eksperimenter med styrte konstanter og variabler. Fra 1970-tallet fikk samfunnsfagene stor innflytelse også innenfor andre felt. Den sosiale- og samfunnsmessige kontekst ble vesentlig i forhold til både kunst, pedagogikk og formidling.

Undervisning i det visuelle feltet gjennomgikk det samme paradigmeskiftet. Det autonome barnet presentert gjennom Viktor Lowenfelds registrering av barns ulike stadier ble kritisert for å utelate den samfunnsmessige påvirkning av barns uttrykk. Amerikanerne Brent og Marjorie Wilson, danskene Kristian Pedersen og Rolf Køhler og svensken Gert Z. Nordström, har bidratt med betydelige arbeid for å påvise sammenhengen mellom ytre, kulturell påvirkning og barns visuelle uttrykk.

Den sosiokulturelle betraktningmåten har dominert pedagogisk debatt de siste 30-årene. Spørsmål om læring og oppdragelse har blitt forsøkt satt inn i en samfunnsmessig, sosiologisk og kulturell sammenheng. Skolen har av teoretikere som Bernstein blitt betraktet som en klasseskole som formidler verdier og koder bestemt av sosial klasse (Bernstein 1971).

Begrepet *kulturell kapital* er blitt vesentlig for den samfunnsmessige betraktningmåten og blir ofte brukt som en nærmest universell størrelse. Debatten for eller mot denne vektleggingen har blitt polarisert mellom de som bare arbeider teoretisk med feltene, f. eks filosofen Otto Christensen (2002) og statsviteren Thorvald Sirnes (2002), og de som arbeider empirisk, sosiologene Johs. Hjellbrekke (1999) og Lennart Rosenlund (1992). Den svenske sosiologen Donald Broady har vært sentral i presentasjon av Pierre Bourdieu i Norden (Broady 1989).

Hva er kulturell kapital?

Bourdieu bruker begrepet *kulturell kapital* som en indeks for graden av beherskelse av symbolske og kulturelle koder, dvs den *kulturelle kapitalen* er sosialt betinget. Den er tids- og kulturavhengig, og innholdet vil derfor variere fra tid og sted. Denne dynamikken uttrykker makt og sosial posisjon. Bourdieu både identifiserer og måler *kulturell kapital* gjennom smaksdommer og han hevder at smaksdommer gjøres på grunnlag av *kulturell kapital*.

Kapitalbegrepet uttrykker en eksakt størrelse. Den er kvantifiserbar og kan inngå som en metrisk variabel i en statistikk. Verdien vil variere mellom land og tidspunkter. Variasjonen mellom land er beregnet nøyaktig med valutakurser. Variasjon mellom tidspunkter beregner prisstigning og eventuell prisnedgang som uttrykker inflasjon/deflasjon. Prisstigning eller prisnedgang blir beregnet ut fra en indeks som lages på basis av en viss mengde varer som også beregnes i en gitt relasjon til hverandre. Pengekapital kan dermed måles mellom land og mellom ulike tidspunkter. Det er konsensus om begrepet.

Kan begrepet overføres til kultur? Fra en tradisjonell humanistisk posisjon er kapitalbegrepet fraværende. Kultur er forskjellig fra økonomi på flere måter. Kulturelle uttrykk er flertydige og åpner for flere tolkninger/forståelser (Radcliffe-Brown 1977). I økonomi etterstrebes derimot entydighet. Motsetningene består i at størrelsene er kvalitative, ikke kvantitative. Ut fra denne posisjonen vil begrepet i beste fall være en metafor, i verste fall et begrep som ikke kan relateres til noen virkelighet. Begrepet kultivering beskriver en utvikling/vekst. I denne utviklingen eller veksten ligger en tilførsel av verdi, et arbeid. Innenfor landbruk brukes kultivering av landskap i betydningen hogging av skog, fjerning av røtter, pløying og harving av jorda, såing for så å høste resultatet – avlingen (Klausen 1992).

Innenfor kunst- og kulturutdanninger drives systematisk opplæring i ferdigheter, kunnskaper og til dels holdninger med den hensikt å skape bedre kvalitet på kulturelle uttrykk. Kunstutdanninger utvikler den talentfulle amatør til profesjonell. Å være profesjonell har to betydninger. Den ene går på nivået/kvaliteten på utøvelsen og den andre på om man lever av den kunstneriske utøvelsen. Selv om kunstneren ikke lever av utøvelsen vil vedkommende regnes som profesjonell dersom han har en utdanning. Denne statusen som profesjonell har betydning for søknad om stipend blant annet for billedkunstnere. Også her skjer det ei ”verdiøkning” via tilførsel av kapital eller arbeid.

I marxistisk tenkning har man betraktet makt ut fra inntekt. Denne betraktningmåten har vist seg å ha mangler. Bourdieu legger maktstrukturen i et koordinatsystem hvor økonomisk kapital er plassert på den vertikale akse og kulturell kapital på den horisontale. Gjennom empiriske studier blir de ulike grupper plassert i dette koordinatsystemet.

Om Bourdieu var marxist blir diskutert (Bugge 2003), men han karakteriserte ikke seg selv som marxist. Karl Marx brukte begrepet klasse om ulike sosiale lag og et vesentlig kjennetegn på klassetilhørighet var inntekt. Bourdieu bruker begrepet sosiale lag og grupper. Kjennetegnet er ikke bare økonomi, men også kulturelle vaner. Bourdieus kritikk av Marx som reduksjonist er ei videreføring av sosiologen Max Webers teori som kritiserte Marx for ensidig å legge vekt på økonomiske forhold. Weber vektla faktorer som status og makt som viktige for sosiale strategier (Weber 1934/1978:86). Den sosiokulturelle tilnærmingen dominerer på mange fag-

områder. Problemet er hvordan man kan identifisere og forankre de sosiokulturelle begrepene i målbare kategorier.

Bourdieu bruker begrepet *kulturell kapital* som en del av den estetiske diskurs av hva som manifesterer smaken. Hans hovedverk "Distinksjonen" har undertittelen "En sosiologisk kritikk av dømmekraften". Tittelen henspeler direkte tilbake til Immanuel Kants hovedverk om estetikk fra 1793, "Kritikk av dømmekraften" (1995). Kant beskriver estetikk og smak som autonome fenomener. Bourdieu karakteriserer dem som relative og kulturbetinget. Den kulturbetingete smaken prøver Bourdieu å identifisere gjennom begrepet *kulturell kapital*. En viktig del av Bourdieus vitenskapelige prosjekt er å identifisere og forklare begrepet *kulturell kapital*. Kant var filosof, Bourdieu sosiolog. Også metodisk forholder de seg ulikt til det samme fenomenet. Kant argumenterer filosofisk ut fra et resonnement, Bourdieu gjør empiriske studier.

I Bourdieus begrep *kulturell kapital* ligger kvantifiserbare størrelser som utdanning og forhold som han kaller lave og høge kulturuttrykk. Utdanningen måles ut fra lengde og grad av teoretisering. Det kan sammenfattes i tre markører: formelle utdanningstitler, kultur i fysisk form og forholdet til kunst og litteratur. Disse målene ble anvendt i det elitistiske Frankrike for mellom 40 og 20 år siden. Vil de gjelde i dag? Vil de gjelde for det langt mer egalitære dagens Norge?

Måleinstrument

Bruken av indekser og modeller

Begrepet kapital er hentet fra økonomien. Kapital er et kvantitativt begrep som har sitt utspring i empiri. *Kulturell kapital* er, om man følger Bourdieu, et teoretisk begrep som blir kvantifisert empirisk og omgjort til metriske størrelser. Dette henviser til en grunnleggende problemstilling om forholdet mellom teori og empiri. Hva er forholdet mellom det abstrakte og generelle og det konkrete og spesifikke? Bourdieus variabler for å måle *kulturell kapital* består av spørsmål om smak og ei gradering av disse innenfor ulike kulturelle uttrykk som musikk, billedkunst, mat, idrett, medievner, etc.

Å overføre et kvantitativt kapitalbegrep til et kvalitativt felt som kultur inneholder mange utfordringer. Hva skal variablene i indeksen inneholde? Hva skal hver variabel bestå av? Hvordan skal den innbyrdes rangeringen innenfor variabelen gjøres? Hvordan skal avstanden mellom verdien innenfor variabelen plasseres?

I likhet med prisindeks måles den kulturelle kapitalen gjennom indekser som består av sammenslåing av flere variabler.

En indeks er en variabel som på en eller annen måte sammenfatter informasjon fra flere variabler. Indekser benyttes vanligvis i situasjoner der datamateriale inneholder flere ulike mål på samme grunnleggende fenomen, f.eks politisk deltakelse, status eller lignende. Ved

å kombinere disse målene eller indikatorene i en samlet indeks, skapes det en variabel som gir et samlet inntrykk for dette grunnleggende fenomenet. (Enger 2000:55)

Kristen Ringdal definerer indeks slik:

En indeks er et sammensatt mål som er en funksjon av et sett målte variabler eller indikatorer som velges ut fra innholdsvaliditet, men siden de ikke bygger på klassisk testteori, er mål for reliabiliteten irrelevante. Vurderinger av validiteten kan likevel gjøres på samme måte som for skalaer. (Ringdal 2001:368)

Men i motsetning til prisindekser er det ingen konsensus om hvilke variabler som skal taes med i måling av *kulturell kapital* og hvordan variablene skal behandles.

Denne tilnærmingen til teori via empiri har bakgrunn i sosiologien og psykometrisk testteori. Den ble utviklet av Lazarsfeld og hans kolleger på slutten av 50-tallet. Den psykometriske testteorien ble brukt til å stille psykiatriske og psykologiske diagnoser via et sett av empiriske variabler som blir satt sammen til en eller flere indekser (Lazarsfeld 1959:108). Det er et generelt metodisk problem å overføre kvalitative fenomener til kvantitative størrelser, for så å avlese dem kvalitativt. Presisjonsnivået vil øke med bruk av flere indikatorer. Problemet med å bruke mange enkeltindikatorer er at det krever større datamateriale og gjør analysen vanskeligere. Forskeren gjør mange fortolkninger hele veien, både i forhold til utvalg av indikatorer, innhold i disse og gradering innenfor hver variabel og mellom de ulike indikatorene.

Hvordan lages denne indekskonstruksjonen? Den er blitt satt sammen ut fra en skjønsmessig vurdering ut fra hvilke indikatorer "som passer sammen". Sjelden blir en eksplisitt teori eller modell for sammenhengen mellom begrep og indikatorer formulert og enda mindre testet (Hellevik 1980:267).

Intern konsistens

Et kriterium som etter hvert brukes er kravet om *intern konsistens*. Det innebærer at alle variabler som skal kombineres i en indeks må ha "rimelig" høye positive korrelasjoner med hverandre (Hellevik 1980:268-270). Graden av teoretiske antagelser eller tolkninger er varierende, og blir betraktet som et empirisk anliggende. Bak sammensetningen av mange variabler til en indeks ligger en teori om årsaks-sammenhenger (Høivik 1982:122). Indre konsistens er altså korrelasjon og likhet i score mellom flere indikatorer på samme variabel. Hvis jeg tar spørsmål om musikk og bildekunst og sammenligner scoret på disse to variablene viser mitt materiale stor forskjell mellom de ulike respondentene. Nivået for score mellom disse to indikatorene burde korrelere for å sikre kravet om indre konsistens.

Ekstern konsistens

Ekstern konsistens er korrelasjon mellom ulike indikatorer som forutsetter å måle forskjellige teoretiske variabler. Den andre teoretiske variabelen må være relevant å sammenlignes med, og blir kalt kriterievariabel. Betegnelsen utbyttbarhet brukes også, dvs. om vi bytter en indikator med en annen på samme teoretiske variabel, bør sammenhengen med kriterievariabelen bli den samme (Lazarsfeld 1959).

I mitt og Bourdieus materiale skulle det f. eks bli korrelasjon mellom de enkelte indikatorene som måler om smaken er høy eller lav samsvarer med utdanning. Dersom kravet om ytre konsistens er innfridd, vil enkeltkorrelasjonene være like og det vil gi lite informasjonstap å presentere et gjennomsnitt som man gjør med å presentere en indeks. Teoretisk definerte variabler er ikke målbare og kalles gjerne latente eller uobserverte variabler, og sammenhengen mellom disse og deres indikatorer kalles ofte epistemiske relasjoner. Validiteten av disse relasjonene er samsvart mellom latente variabler og indikatorene.

Problemet med indeksskonstruksjoner blir enda større når objektet som skal måles endres over tid. Hva skal endres i måleinstrumentet og hvordan kan det verifiseres at justeringen av måleinstrument fanger det som skal måles? Validiteten vil bli større dersom en bruker samme måleinstrument over tid og geografi. Dersom endring av smak også inngår for å markere en distinksjon, blir måleinstrumentet enda mer usikkert. Dette kan for eksempel illustreres ved at middelklassen slutter å spise pizza eller å like minimalistiske interiører når lavere sosiale lag griper disse uttrykkene eller denne smaken.

I min undersøkelse av *Skulpturlandskap Nordland* finner jeg liten korrelasjon, både ut fra en test om intern eller ekstern konsistens. Mange som liker country-artisten Ottar "Big Hand" Johansen liker samtidig operasangeren Pavarotti. Scoret er avhengig av hva som finnes av kulturtilbud og dermed også "kulturoppdragelse". Forholdet til film er avhengig av filmtilbud, forholdet til billedkunst er avhengig av gallerier og formidlingsarenaer. Den figurative, nyromantikeren Karl Erik Harr blir foretrukket av 40 % av mine respondenter. Dersom jeg setter han med laveste indeks for kulturell score på billedkunst, vil dette ikke korrelere med for eksempel film. Sammenhengen mellom utdanningsnivå og score på kulturkonsum har heller ikke entydig korrelasjon.

Et spørsmål som jeg ikke berører i denne artikkelen er forholdet mellom subkulturer og mainstream. Hvilke score skal man gi subkulturelle uttrykk? Hvem kan "spå" om subkulturen påvirker mainstreamkulturen og hvordan skal forskeren plassere subkulturelle uttrykk i måleinstrumentet?

Nytale

Bourdieu begrenset sitt virke som forsker til analyse av samfunnet og maktmekanismer. Fra 1995 tok han steget ut fra forskerrollen for å engasjere seg i

samtidens politiske spørsmål ved å støtte en streik. Han kritiserte både post-modernistenes relativisme og ikke minst den nyliberale politikken. I en artikkel som regnes som hans testamente og som ble publisert i lag med kollegaen Loic Wacquant i den franske utgaven av *Le Monde Diplomatique* i mai 2000, sier han:

I løpet av få år, i alle dei avanserte samfunna, har arbeidsgjevarar, har internasjonale embetsfolk, høgare tenestemenn i staten, medieintellektuelle og høgtflytande journalister alle byrja å snakke en underleg Nyttale. Vokabularet som spring fram ingen stad ifrå, er på alles lepper. Mental kolonisering. Dette er intellektuell forsvarskrig. Kolonimakta er USA. Vokabularet som koloniserer tenkinga er ord som "ny økonomi", "fleksibilitet", "null-toleranse" og "globalisering". Resultatet blir ein generell "Washington konsensus", spesielt i økonomiske spørsmål. (Bourdieu og Wacquant, 2000)

Begrepet *Nyttale* har en klar opprinnelse fra George Orwells framtidsroman fra 1949: "1984", hvor nytale var den tildekkende maktverden brukte for å fremmedgjøre menneskene i framtidsmarerittet som ville komme om 40 år. I romanen beskriver Orwell inngående i hvordan maktverden bruker språket som en måte å tildekke virkeligheten på. Bruker ikke Bourdieu selv samme type vokabular ved begrep som *kulturell kapital*, hentet fra økonomi, som det han kaller nytale?

Sosioraster

Teorien om *kulturell kapital* identifiserer både kultur som defineres som høy i betydning av elitekultur og kultur som defineres som lav, i betydning av massekultur. Identifiseringen av ulike gruppers smakspreferanser er viktig i markedsføring. Bourdieus måleinstrument for å måle smak og *kulturell kapital* tas nå i bruk for markedsanalyser. Vareprodusenter og reklamebyråer prøver å definere målgrupper for produkter via markedsanalyser. Markedsføringen av disse varene skal nå målgruppene så presist som mulig. Dette er paradoksalt i forhold til Bourdieus intensjon om å kartlegge og klargjøre maktrelasjoner og posisjoner i samfunnet. Hans teori som en politisk kritikk av samfunnet blir nå brukt til å styrke kommersielle grupper. Reklamebyrået Bates har, i samarbeid med den Bourdieuinspirerte sosiologen Lennart Rosenlund, utviklet et sosioraster for å gi et større presisjonsnivå på målgrupper i forhold til produksjon og markedsføring av kommersielle produkt.

Avsluttende kommentar

Begrepet *kulturell kapital* har vært nyttig for å få et samfunnsmessig og sosialt fokus på estetikk og formidling. Forsøket med å forankre et teoretisk begrep gjennom empiriske studier har både avkreftet og nyansert tidligere teori. Men bruk av indeksskonstruksjoner på det kulturelle feltet inneholder mange feilkilder, både i forhold til hvordan variablene rangeres innbyrdes og mellom de ulike variablene til indeksskonstruksjoner. Et problem når kvalitative begrep blir behandlet kvantitativt, er at det gir uttrykk for å være eksakt viten. De subjektive valgene som er gjort, i blant annet konstruksjon av indekser, blir sjelden presentert. Dette blir særlig

problematisk når forskningen, direkte via forskeren, brukes som en del av den politiske debatt og retorikk. Det blir paradoksalt når fokus på språk og manipulasjon av språk er sentralt.

Hvilken betydning har bruken av begrepet *kulturell kapital* for nettverket *Design-Dialog*? Nettverkets navn henspiller på en kommunikasjon mellom ulike aktører. Flere i nettverket har bakgrunn både som utøvere og formidlere. Designbegrepet har, særlig i Norden, vært knytta opp mot form og funksjon. Det har blitt større fokus på den kulturelle dimensjon det siste tiåret. Presentasjonen av Bourdieus teorier i Norden har vært en vesentlig faktor til dette. Det er vesentlig å identifisere kulturelle markører i ulike sosiale grupper for å styrke dialogen og dermed styrke formidlingen. Design er, i en bred betydning, hele vårt visuelle miljø. Utviklingen av det visuelle miljøet under demokratiske betingelser krever også en innsikt og forståelse hos beslutningstakerne. Den kulturelle dimensjonen i formidlingen av design må ikke reduseres til en entydig vulgaritet.

Litteratur

- Bernstein, Basil. 1971. *Class, codes and control*. London: Routledge & Keagen Paul.
- Bourdieu, Pierre. 1993. *Sociology in question*. London: Sage Publications.
- Bourdieu, Pierre. 1995. *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax forlag.
- Bourdieu, Pierre og Loic Wacquant. 2000. Nyttale. *Le Monde Diplomatique*.
- Broadly, Donald. 1989. *Kapital, habitus og fält: några nyckelbegrepp i Pierre Bourdieus sociology*. Stockholm: Universitets- och högskoleämbetet.
- Bugge, Lars. 2003. Hvor står Bourdieu i dag? *Klassekampen*.
- Christensen, Otto. 2002. Noen kritiske merknader til Bourdieu, med hovedvekt på Distinksjonen. *Nordisk kulturpolitisk tidskrift* (2).
- Enger, Kristine. 2000. *NSDstat Introduksjonshefte*. Bergen: Norges samfunnsvitenskapelige datatjeneste.
- Hellevik, Ottar. 1980. *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hjellbrekke, Johs. 1999. *Innføring i korrespondanseanalyse*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Høivik, Tord. 1982. *Mål og metode*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kant, Immanuel. 1995. *Kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax Forlag.
- Klausen, Arne Martin. 1992. *Kultur, mønster og kaos*. Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Lazarsfeld, Paul Felix. 1959. Problems in Methodology. In *Sociology Today: Problems and Prospects*, edited by R. K. Merton, L. Broom and L. S. Cotrell. New York: Harper & Row.
- Lowenfeld, Viktor og Lambert Brittain. 1973. *Kreativitet og vækst*. København: Gjellerup.
- Nordström, Gert Z og Christer Romilson. 1972. *Skolen, bildet og samfunnet*. Oslo: Pax Forlag.
- Orwell, George. 1949. *1984*. Oslo: Gyldendal.
- Pedersen, Kristian. 1999. *Bo's billedbog - en drengs billedmæssige socialisation, Danmarks Lærerhøyskole*. København: Dansk Psykologisk Forlag.
- Radcliffe-Brown, A. Regina. 1977. *The Social anthropology of Radcliffe-Brown*. London: Routledge & Keagen Publishers.
- Ringdal, Kristen. 2001. *Enhet og mangfold*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Rosenlund, Lennart. 1992. Korrespondanseanalyse. Metode for kvantitativ behandling av kvalitative data. I *Arbeidspapirer for Høgskolesenteret i Rogaland. Nr 156*. Stavanger: Høgskolesenteret i Rogaland.

Rosenlund, Lennart. 2000. Social Structures and change: applying Pierre Bourdieu's approach and analytic framework. Doktorgradsavhandling, Det Samfunnsvitenskaplige fakultet, Universitetet i Bergen, Bergen.

Sirnes, Thorvald. 2002. Bourdieu-effekten. *Nordisk kulturpolitisk tidskrift* (2).

Weber, Max. 1978. *Den protestantiske etiken och kapitalismens anda*. Lund: Argos.

Wilson, Brent, and Marjorie Wilson. 1977. An Iconoclastic View of the Imagery Sources of the Drawings of Young People. *Art Education* 30 (1):5-11.

Summary

The term *capital* describes an exact value. It is quantifiable and can function as a metric variable in statistics. What happens when such a term is imported, as in Bourdieu's theories of *cultural capital* where he uses it as an index for the degree of control you possess of the symbolic and cultural code, into the qualitative fields of art and culture? You are left with questions such as: What should the different variables in the index contain? What constitutes a variable? How is the internal ranking of a variable decided? There is no consensus in the fields as to which variables to include, and how to use them. This needs clarification, and my study into *Skulpturlandskap Nordland* to see how Bourdieu's theories add up in the people affected by this placement of sculptures addresses these questions.